

wiernych. Największa boleść napęnia serca nasze, gdy widzimy, w jakiego rodzaju zajęciach spędza lud chrześcijański w naszych czasach pół dnia świątecznego; całe popołudnie lokale publiczne, widowiska i zawody cieszą się jak największą frekwencją, podczas gdy święte przybytki są mniej uczęszczane, niżby to przystało.

A trzeba doprawdy, żeby wszyscy przychodzili do naszych świątyń, żeby nauczyli się tam prawd katolickiej Wiary, żeby śpiewali chwałę Bożą; żeby przez kapłana spłynęło na nich błogosławieństwo Eucharystyczne, aby uzbroili się Niebieską pomocą przeciw niedolom życia. Niechaj w miarę sił wyuczą się wszystkich tych wezwań, które się śpiewa w Nieszporach, niech je zapamiętają i przepoją swe dusze ich treścią“.

MARIA TURSKA.

UNIwersytet Hebrajski w Jerozolimie.

Latem 1918 roku, gdy jeszcze w Palestynie toczyła się wojna, na górze Scopus, leżącej w odległości ok. 3 km. na zachód od Jerozolimy, odbyła się niezwykła uroczystość. Wybitny działacz żydowski dr Chaim Weizmann dokonał założenia dwunastu kamieni, symbolizujących dwanaście pokoleń izraelskich pod budowę uniwersytetu hebrajskiego. Aczkolwiek dzisiaj, po 30 latach, na obranych wówczas terenach stało już 16 budowli, rozbudowa pomieszczeń dla wspomnianego uniwersytetu trwa nadal. Opracowano projekt stworzenia całego miasta uniwersyteckiego, bardzo estetycznie rozplanowanego z dość znacznymi obszarami zieleni, urządzeniami dla sportu, teatrem na otwartym powietrzu, obserwatorium meteorologicznym i klimatologicznym, ogrodem botanicznym, pomieszczeniem dla studentów itd.

Myśl stworzenia uniwersytetu hebrajskiego, jako ośrodka nauki i kultury żydowskiej, powstała jeszcze pod koniec ubiegłego stulecia w związku z rozpoczętym ruchem osiedleńczym Żydów w Palestynie. Na I kongresie syjonistycznym w r. 1897 profesor uniwersytetu w Heidelbergu H. Schapira przedstawił tę myśl, propagowaną przez siebie już wcześniej w prasie. Projekt przyjęto przychylnie, jednakże nie widziano na razie możliwości jego zrealizowania. Najgorliwszym rzecznikiem tej idei okazał się wspomniany już dr Ch. Weizmann, który na IV kongresie syjonistycznym w r. 1901 przedłożył realne projekty utworzenia wszechnicy narodowej oraz pozyskał dla tej sprawy jednego z przywódców syjonizmu T. Herzla. Wszczęte wkrótce potem przez Weizmanna pertraktacje z rządem tureckim (Palestyna należała wówczas do Turcji) spełzyły jednak na niczym. Mimo to powziętego zamiaru nie zaniechano; owszem, wobec powtarzających się raz po raz wypadków usuwania młodzieży żydowskiej z uniwersytetów europejskich (Rosja, Rumunia) sprawa uniwersytetu hebrajskiego stawała się coraz bardziej palącą. IX kongres syjonistyczny w 1913 r. upoważnił ponownie dr Weizmanna i prof. Uszyszkina do podjęcia kroków, w celu zrealizowania powziętego już od dawna zamiaru; niestety wybuch pierwszej wojny światowej wszystko sparaliżował. I dopiero w r. 1918

pod koniec wojny, na zakupionych terenach na gorze Scopus rozpoczęto budowę pomieszczeń uniwersyteckich. Działalność swą rozpoczął uniwersytet hebrajski w r. 1924. W ciągu sześciu lat (1918—1924) nie tylko wznoszono gmachy uniwersyteckie, ale przede wszystkim tworzono poza Palestyną komitety, złożone z naukowców i finansistów, będące zawiązkiem przyszłych wydziałów uniwersytetu, a także opracowywano stronę prawn-administracyjną.

Jak z tego krótkiego szkicu historycznego widać, uniwersytet hebrajski powstał pod auspicjami ruchu odrodzenia narodu żydowskiego na ziemi ojczyźnej, ruchu reprezentowanego przez Sjonizm. Okoliczność ta godna jest podkreślenia nie tylko dlatego, że Sjonizm dał podstawy prawn-administracyjne tej uczelni, ale że uczelnia ta w założeniach swych i w swym programie ma realizować cele Sjonizmu, jako ruchu odrodzenia narodowego. Uniwersytet hebrajski został bowiem pomyślany nie tylko jako ośrodek naukowy, nie tylko jako uczelnia wyższa z wykładowym językiem hebrajskim, ale również i przede wszystkim jako czynnik, wielką odgrywający rolę w odbudowie nowoczesnego państwa izraelskiego na ziemi ojczyźnej. Stąd to uczelnia ta ma przed sobą szersze, bardziej praktyczne zadania: podniesienie kraju przez racjonalną gospodarkę rolną i przez wykorzystanie bogactw naturalnych, opiekę nad zdrowiem obywateli, wreszcie stworzenie specjalnego systemu edukacji narodowej. Zaznaczyło się to w doborze wydziałów uniwersyteckich; oprócz bowiem fakultetu humanistycznego, obejmującego w głównej swej części studia judaistyczne (biblistyka i teologia żydowska) istnieją obecnie: wydział matematyczno-przyrodniczy, na którym szczególnie rozbudowana jest chemia, podwydział (départament) edukacji, szkoła rolnicza i wydział lekarski z licznymi, nowoczesnie urządzonymi laboratoriami, mającymi ściśle praktyczne cele.

Pomijając szereg zagadnień, dotyczących ustroju, organizacji, władz i spraw finansowych uniwersytetu hebrajskiego, uwzględnimy to, co interesuje katolickiego biblistę: Mianowicie chodzi tu o nauki judaistyczne w szerszym tego słowa znaczeniu, wchodzące w zakres wydziału humanistycznego, który powstał z instytutu nauk judaistycznych przez połączenie z naukami humanistycznymi ogólnymi (klasyka, historia, archeologia, filozofia, filologia nowożytna, pedagogika, a nawet prawo, socjologia i ekonomia). Przedmiotem prac badawczych tego instytutu miały być: religia żydowska, język hebrajski i pokrewne języki semickie, literatura hebrajska, a w szczególności Biblia, filozofia i mistyka żydowska, historia żydowska, palestynologia oraz wszelkie zagadnienia naukowe, dotyczące Żydów w ogóle, a w Palestynie w szczególności.

Jak wynika z opublikowanej w r. 1948 r. książki o uniwersytecie hebrajskim¹⁾, w bieżącym roku akademickim program prac instytutu nauk judaistycznych przedstawia się następująco:

¹⁾ Wiadomości o uniwersytecie hebrajskim w Jerozolimie zacerpnałem z książki „The Hebrew University Jerusalem“, Jerusalem 1948, wyd. III poprawione. — Dodam, że część profesorów Uniw. Jerozolimskiego rodziła się na ziemiach polskich.

Biblia. Prof. U. Cassuto. Biblia ze szczególnym uwzględnieniem cywilizacji dwu królestw izraelskich (północnego i południowego) oraz historia religijna okresu biblijnego. Biblia i cywilizacja starożytnego wschodu. W zakresie prac badawczych tego profesora wymieniono: egzegezę biblijną, literaturę kanaańską (Ras-Szamra-Ugarit) i jej stosunek do Biblii, epigrafikę semicką, hebrajską literaturę pobiblijną, bibliografię i paleografię hebrajską, historię Żydów w średniowieczu i włosko-żydowskie dialekty i ich literaturę.

Prof. Segal. Biblia z uwzględnieniem przekładów starożytnych i komentarzy hebrajskich. Komentatorowie hebrajscy Biblii. Historia tekstu biblijnego, masora (punktacja i system akcentów). Praca badawcza obejmuje: Biblię ze szczególnym uwzględnieniem przekładów starożytnych i komentarzy hebrajskich. Powstanie Biblii i jej formy literackie. Tradycję masorecką. Historię tekstu biblijnego. Historię egzegezy. Księgę Ekkleżjastyk, Filologię i fonetykę hebrajską.

Profesor filologii hebrajskiej H. Torczyner: język aramejski biblijny, hebrajski biblijny, egzegezę biblijną.

Talmud. Prof. filologii talmudycznej, J. N. Epstein: Wprowadzenie do Miszny; introdukcja do midraszów halachistycznych, do Tosefty. Introdukcja do Talmudu jerozolimskiego; gramatyka języka aramejskiego wschodniego (babilońskiego). W zakresie prac badawczych: krytyka tekstu i źródeł oraz interpretacja literatury Tannaitów; historyczno-filologiczne badania nad Miszną, Toseftą i midraszami halachistycznymi.

Ch. Albeck, profesor historii Halachy i Haggady; źródła i rozwój Halachy; rozwój Haggady; introdukcja do Talmudu i Midraszów.

Filologia hebrajska. Prof. Torczyner: filologia języka hebrajskiego biblijnego; filologia porównawcza języków semickich; język aramejski; asyriologia. Prace badawcze: język hebrajski od czasów najdawniejszych aż do powstania hebrajskiego nowożytnego; problematyka języka neohebrajskiego; literatura i historia biblijna; inskrypcje hebrajskie i kanaańskie; rozwój języków semickich na tle ogólnego rozwoju języka; asyriologia; wybrane miejsca z literatury hebrajskiej średniowiecznej ze szczególnym uwzględnieniem poezji jemenicznej.

Dr B. Klar, prowadzący wykłady z filologii hebrajskiej: Filologia hebrajska; język aramejski; historia gramatyki i leksykografii hebrajskiej. Praca badawcza: rozwój języka hebrajskiego w średniowieczu pod wpływem języków używanych przez Żydów w różnych krajach, w szczególności pod wpływem języka arabskiego; historia masory i systemu punktacji; historia gramatyki i leksykografii hebrajskiej; średniowieczna literatura hebrajska a literatura arabsko-żydowska.

Historia. Prof. J. Klausner: historia Izraela w okresie drugiej świątyni; ruch hellenizacyjny w Jerozolimie i powstanie machabejskie. Praca badawcza: dzieje Żydów w okresie drugiej świątyni; początki Chrześcijaństwa.

Dr M. Maisler: historia Izraela od podziału królestwa Salomona do zburzenia pierwszej świątyni. W zakresie prac badawczych: historia i archeologia Kanaanitów; historia Izraela w okresie biblijnym ze szczególnym uwzględnieniem tła politycznego, społecznego i ekonomicznego,

Poza tym wykłady i prace badawcze profesorów (Baera, Dinaburga) oraz wykładowców (Allona, Halperna) z historii żydowskiej okresów: po-biblijnego, średniowiecznego i nowożytnego.

Geografia historyczna Palestyny. Dr Maisler: geografia i topografia historyczna Palestyny; osiedlenie się Izraela w Palestynie i geografia polityczna Palestyny oraz krajów sąsiednich.

G. Allon: Żydowskie skupiska w Palestynie w czasach Talmudu.

Prof. L. Mayer: miasta palestyńskie od średniowiecza do czasów państwa otomańskiego.

Prof. E. Suckenik: ludność miast Palestyny w okresie rzymskim i bizantyńskim.

Prace badawcze dr. Maislera z zakresu historycznej Palestyny obejmują: historię Palestyny w czasach królów państw izraelskiego i Judzkiego; zagadnienia historyczno-geograficzne wybrzeża morza Śródziemnego i Negebu; studia nad materiałem epigraficznym palestyńskim lub poza-palestyńskim (w szczególności: lista faraona Szeszonka, ostraka z Samarii, stela Meszy oraz niektóre dokumenty klinowe); dalsze wyniki prac archeologicznych w Bet-Szeirim.

Filozofia i mistyka żydowska. Prof. J. Guttmann: filozofia żydowska, w wiekach średnich i w w. XVI, oraz od Mendelsohna do czasów obecnych; filozofia religii; podstawowe idee religijne Judaizmu. Prace badawcze tego profesora obejmują następujące dziedziny: teorii poznania, filozofii religii w ogóle i religii żydowskiej w szczególności; historii filozofii żydowskiej.

Prof. G. Scholem: początki mistyki żydowskiej (od czasów drugiej świątyni do księgi Bahir; historia Kabały w w. XIII; Zohar i Kabała aż do wypędzenia Żydów z Hiszpanii; kabała w Safad i ruch sabbatjański. Ponadto tenże profesor pracuje nad: mistycyzmem żydowskim (ze szczególnym uwzględnieniem gnozy, kabały, sabbatjanizmu i hassydyzmu) oraz historią religii żydowskiej w okresie po-biblijnym.

Wykłady i prace badawcze z zakresu literatury hebrajskiej (poza-biblijnej) prowadzi: prof. Klausner: (historia literatury hebrajskiej w latach 1781—1881; wpływy niemieckie, francuskie, włoskie i rosyjskie na literaturę hebrajską; wzajemne oddziaływanie na siebie literatury nowożytnej hebrajskiej i żydowskiego ruchu odrodzenia narodu); prof. Assaf (historia literatury Gaonów i Rabinów; historia wychowania żydowskiego w wiekach średnich) i dr. Schirmann (poezja hebrajska po-biblijna; paleografia hebrajska).

Zakład instytutu nauk judaistycznych posiada swą bibliotekę, obejmującą 3.500 tomów. Obecnie przygotowuje się czasopismo „Oriens Judaicus“.

Obok instytutu judaistycznego istnieje szkoła studiów orientalistycznych, wchodząca również w skład wydziału humanistycznego. Prowadzone są tu wykłady i prace badawcze z zakresu: kultury Islamu (prof. Baneth — arabski język i literatura; prof. Goitein — historia Islamizmu i narodów muzułmańskich; prof. Meyer — sztuka i archeologia Bliskiego Wschodu; prof. Weil: filologia arabska i turecka), języka arabskiego i literatury arabskiej (dr Polotsky — proza arabska; dr Ryvlin — Koran; stylistyka arabska; dr Bravmann — gramatyka historyczna języka arabskiego; dr Schamosch — ćwiczenia z języka arabskiego, arabski współczesny), filologii se-

mickiej, (prof. Torczyner — porównawcza filologia semicka, dr. Poltsky języki syryjski i etjopski; dr. Bravmann — język asyro-babiloński) i egiptologii, (prof. Polotsky — gramatyka języka egipskiego średniowiecznego i późniejszego oraz języka koptyjskiego, literatura i teksty historyczne państwa średniowiecznego, XVIII dynastii i okresu Ramessydów; teksty koptyjskie, historia i cywilizacja starożytnego Egiptu). W zakresie archeologii Bliskiego Wschodu pracują profesorowie: Mayer (sztuka i archeologia Bliskiego Wschodu łącznie z archeologią chrześcijańską, Sassanidów i islamską; wstęp do archeologii asyro-babilońskiej) i Suckenik (archeologia Palestyny aż do okresu bizantyjskiego). Biblioteka zakładu orientalistyki liczy 6.000 tomów.

Ogółem w instytucie judaistycznym wykłada 12 profesorów, 3 zastępców profesorów (lecturers), 3 prowadzi wykłady zlecone (instructors), ponadto pracuje 3 adiunktów (research fellows). Wszyscy ci wykładowcy prowadzą badania naukowe, które są częściowo ich pracą osobistą, a częściowo wykładami praktycznymi.

Instytut nauk judaistycznych, który rozpoczął swą działalność najwcześniej, bo w roku 1924, a więc jeszcze przed oficjalnym otwarciem uniwersytetu, nadaje tej uczelni swoisty charakter. Pracami swymi nawiązuje do przeszłości narodu żydowskiego i przyczynia się do krzewienia kultury rodzimej oraz do krzewienia teologicznej myśli żydowskiej.

Dla całości należy jeszcze wspomnieć o bibliotece uniwersyteckiej, o wydawnictwach uniwersytetu hebrajskiego i o muzeach, z tymże uniwersytetem związanych.

Biblioteka uniwersytecka została połączona z biblioteką narodową żydowską i nosi oficjalną nazwę: „Żydowskiej narodowej i uniwersyteckiej Biblioteki“. Myśl stworzenia żydowskiej biblioteki narodowej powziął dr Józef Chasanowicz, rodem z Białegostoku, jeszcze w r. 1890 i on to przystąpił do zrealizowania tego zamiaru, zdoławszy w ciągu 5 lat zebrać prawie 9.000 tomów. W kilka lat później akcję tę przejęła Organizacja sjonistyczna i dzięki temu już w r. 1902 liczba tomów wzrosła do 22.000. Obecnie biblioteka narodowa i uniwersytecka obejmuje 424.338 tomów, przy czym liczba ta, rzecz by można stale się zwiększa (o szybkim wzroście liczebności księgozbioru może świadczyć fakt, że jeszcze w r. 1936 ogólna ilość książek była o 100.000 mniejsza); ostatnio w prasie polskiej Towarzystwo Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego z siedzibą w Warszawie ogłosiło komunikat, w którym zwraca się z apelem do społeczeństwa o zasilanie tej biblioteki książkami z różnych dziedzin. Nie zależnie od tego przeznaczono większe sumy pieniężne na zakup książek. W skład biblioteki wchodzi zbiory: rękopisów (ogólna ilość — 2430, w tym 2012 rękopisów hebrajskich), inkunabuły (84 w tym hebrajskich 69), około 2000 rzadkich książek, publikacje muzyczne itd.

Organem biblioteki jest kwartalnik „Kirjat Sefer“, założony w r. 1924, a uwzględniający wszelkie publikacje z zakresu judaistyki w najszerszym tego słowa znaczeniu (łącznie z bibliastyką).

W r. 1929 założono drukarnię uniwersytecką. Do r. 1947 z drukarni tej wyszło ok. 117 publikacji. M. in.: U. Cassuto „The Documentary Hypothesis and the Composition of the Pentateuch“ (r. 1940); tegoż autora: „From Adam to Noah“, komentarz do pierwszych rozdziałów księgi Genesis (1944);

M. H. Segal: „The exegesis of the Bible: A Sketch of its and Development“ (1943); E. L. Sukenik: „The Ancient Synagogue of Beth Alpha“ (1932); Sukenik i Mayer: „The Third Wall of Jerusalem“ (1931); H. Torczyner: „Research in Hebrew Lexicography“ (1934); tegoż autora: „The Book of Job“ (2 tomy, 1941). Publikacje drukarni uniwersyteckiej ukazują się zasadniczo w języku hebrajskim, przy czym wiele z nich również i w języku angielskim. Ciekawe są tłumaczenia (neo)hebrajskie bądź klasycznych dzieł filozoficznych (np. Metafizyka Arystotelesa, Protagoras Platona, Umowa społeczna Rousseau, Metafizyka i Etyka Kanta i wiele innych), bądź klasycznych utworów greckich (np. Odysea Homera).

Ponadto przy uniwersytecie hebrajskim istnieją następujące zbiory muzealne: muzeum starożytności żydowskich wraz z biblioteką, liczącą około 1440 książek, (organem tego muzeum jest czasopismo „Kedem“); muzeum biblijnej i talmudycznej botaniki oraz zbiór portretów i autografów wybitnych Żydów.

Ks. CZESŁAW JAKUBIEC.

ODNALEZIENIE NOWYCH RĘKOPISÓW BIBLIJNYCH.

W niewielkiej odległości od północnego wybrzeża Morza Martwego, w jednej ze skalnych grot, przebywający tam beduini odkryli kilka glinianych dzbanów, zalanych po brzegi smołą. O odkryciu swoim, które zdaniem prof. Sukenika miało miejsce w zimie 1947, zdaniem zaś J. C. Trevera stało się latem tegoż roku, powiadomili natychmiast klasztor św. Marka w Jerozolimie. Wydelegowany przez Przeora tegoż klasztoru O. Bulos na zbadanie całej sprawy wydobyl z owych dzbanów kilkanaście bardzo cennych zwojów, sporządzonych już to z pergaminu, już to ze skóry, zawierających urywki Pisma św., midrasze i inne opowiadania.

Odkrycie tych dokumentów posiada bardzo cenne znaczenie dla bibliistyki, ponieważ pochodzą one z pierwszego wieku po Chrystusie i rzucają nam wiele światła na oryginalny tekst Pisma św. Prof. Sukenik twierdzi, że nie ma wśród nich żadnego zwoju, który by był napisany po roku 70 po Chr.

Zwoje te częściowo zakupiła „American School of Oriental Research“ w Jerozolimie i po dokładnym zbadaniu ich i sfotografowaniu przez prof. Trevera, umieściła w bezpiecznym miejscu poza Palestyną. Drugą część tych cennych dokumentów nabył hebrajski Uniwersytet w Jerozolimie i oddał do zbadania prof. E. L. Sukenikowi.

Nas głównie interesują dwa dokumenty, zawierające tekst księgi Izajasza oraz księgę Habakuka, łącznie z komentarzem umieszczonym bezpośrednio po każdym wierszu.

Zwój zawierający księgę Izajasza ma długości 7.15 m i napisany jest na pergaminie. Składa się z poszczególnych części długości 39×26 cm połączonych z sobą za pomocą zeszyca. Dokument ów napisany jest w języku hebrajskim, a pismo jego podobne jest do pisma papirusów i skorupki znalezionych w Edfu, pochodzących z około 3 wieku przed Chrystusem. Całość jest napisana